

SAYI 35 • 2010

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

Çanakkale Gazileri İçin Osmanlı Sefaret ve Şehbenderliklerinde Toplanan Yardımlar

Recep Çelik*

GİRİŞ

Çanakkale Savaşlarının Önemi

Türk harp tarihinin en kritik savaşlarından biri olan Çanakkale deniz ve kara savaşları müttefik güçler tarafından harbin gidişatını kestirme yoldan etkilemek, Çarlık Rusyası'na etkin yardım ve Almanya'ya üstünlük sağlayabilmek amacıyla açılmıştı. Savaşta elde edilebilecek muhtemel bir üstünlük başta İtalya ile tarafsız ve çekingen Balkan devletlerini müttefikler tarafına celbedecekti.¹ Osmanlı devleti ise altı ay kadar bir seferberlik hazırlığı ile savaşa girmiş ve Çanakkale'de iki aşamalı destanlar manzumesi yazmıştır. İlk aşama 18 Mart deniz zaferi ile son bulmuş, ikinci aşama ise 8,5 ay kadar süren kara savaşları bölümünü oluşturmuştur. İkinci aşamada Türk ordusunun bundan sonraki başarılarına ön ayak olacak olan Yarbay Mustafa Kemal 19. Tümen'in başında Türk ve Dünya tarihine geçecektir.² Çanakkale'nin yalnız denizden

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

1 Osman Öndeş, "Çanakkale ve Gelibolu Savaşları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 53, Şubat 1972, s.9.

2 Fahrettin Altay, "Çanakkale Savaşının İlk Günlerinde Mustafa Kemal(Atatürk)", *Bellekten*, c. XX, sayı: 80 (Ekim 1956), s.605; Hüseyin Sarı, "18 Mart Çanakkale Zaferinin Türk Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi", *Türk Yurdu*, sayı: 164, s.12.

zorlanmasıyla geçilme düşüncesinin fikir babası o sıra İngiliz deniz bakanı Winston Churchill'dir. Diğer İngiliz yetkililer Churchill'in bu fikrine karşı koymuşlarsa da sonunda razı olmak zorunda kalmışlardır.³ Ancak 18 Mart 1915'te müttefik orduları filosu ağır bir yenilgi ile geri çekilmiş ve Çanakkale'nin yalnız denizden zorlamayla geçilemeyeceği anlaşılmıştır. İngilizler ve müttefikleri bu mağlubiyetle içte ve dışta uğradıkları prestij kaybını ve kırılan gururlarını telafi edebilmek için kara hareketına başlamıştır.⁴ Denizde olduğu gibi karada da sert kayaya çarpan müttefik orduları yukarıda da belirtildiği gibi Mustafa Kemal'in üstün sevk ve idaresi, ileri görüşlülüğü ve zekâsıyla Arıburnu, Kocaçimen, Conkbayırı (Anafartalar Muharebeleri)'nda kesin bir yenilgiye uğramıştır.⁵ İtilaf güçleri müstemlekelerinden toplayıp getirdikleri ordulara olumsuz bir Türk imajı çizmiş, bu da askerler arasında Türkleri küçümseyici bir ruh hali doğurmuştu. Ne var ki durumun böyle olmadığını anlayan İtilaf askerlerinin savaşma güçleri kırılmış, bu da düşman dahi olsa karşısındaki gücün doğru ve sağlıklı bir biçimde tanınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.⁶ İki

- 3 H. Veli Selçuk, "Çanakkale Nedir? Çanakkale Zaferinin Sonuçları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 38 (Mart 2000), s.20.
- 4 Ergünöz Akçora, "Çeşitli Yönleriyle Çanakkale Muharebeleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı: 88 (Nisan 1994), s.21.
- 5 Akçora, a.g.m., s.23-26; Öndeş, a.g.m., s.14. Osmanlı- Alman ittifakı Jön Türkler iktidarı döneminde zirveye ulaşmıştır. Alman nüfuzu hiç olmadığı kadar Osmanlı'da etkilidir. Alman silah teknolojisi ve modernizmi Osmanlı ordusunda son derece üst düzeyde olmakla birlikte orduda çoğunlukla Alman subaylar komuta ediyordu. Nitekim daha iki sene evvel Balkanlar'da bozguna uğramış bir Türk ordusu vardı ve Almanların itikadına göre Türk subaylara güvenilemezdi. Ancak Mustafa Kemal'in savaşta gösterdiği idare yeteneği ve kahramanlıkla bu imaj silinmiştir. A. Rıza Özkul, "Kaymakam Mustafa Kemal ve Arıburnu", *Belleten*, c.XX, sayı: 80 (Ekim 1956), s.614; İsmet Görgülü, "Çanakkale Zaferi ve Atatürk", *Atatürk Yolu*, sayı: 16 (Kasım 1995), s.494. M. K. Atatürk'ün savaş performansı kendi ifadesiyle; "Ben askeri deha filan bilmiyorum. Her hangi bir zorluk önünde kaldığım zaman benim yaptığım iş şudur: vaziyeti iyice tespit etmek, sonra bu vaziyet karşısında alınacak tedbirin ne olduğuna karar vermek. Bu kararı bir kere verdikten sonra artık acaba yapayım mı, yapmayayım mı diye tereddüt etmemek. Tereddütsüz kararı tatbik etmek ve muvaffak olacağıma inanarak tatbik etmek" şeklindeydi. Asım Us, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar ve Tetkikler*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1964, s. 109
- 6 Burhan Sayılır, "Çanakkale Savaşları'nda Yer Alan İtilaf Askerlerinin Dini-Etnik Yapısı ve Sahip Oldukları Türk İmajı", *OTAM*, sayı: 18 (Ekim 2005), s.330.

tarafından da ağır kayıpların yaşandığı Çanakkale Kara Muharebeleri'nde müttefik kuvvetler Ocak 1916'da Çanakkale'den ayrılmışlardır. Bu arada Rusya'da Çarlık rejimi yıkılmış ve Rusya savaştan çekilmek zorunda kalmıştır.⁷ Balkan savaşlarıyla büyük prestij kaybına uğrayan İttihat ve Terakki iktidarı bu zaferle prestijini kurtararak iktidarını güçlendirmiş, Mustafa Kemal'in deyişiyle "Balkan harbinde alınımıza sürülen lekeyi Çanakkale'de temizleyebilmiştir".⁸ Bunun yanında bu zafer yetiştirilmiş insan gücü kaybı yönünden pahalıya mal olmuştur. Anadolu'dan özellikle İstanbul'dan öğretmeni, mülkiyelisi, tıbbiyelisi, lise mezunu ile subay erkânı bu savaşta yitirilmiş, Türkiye Cumhuriyeti devleti bu durumu olumsuz bir miras olarak devralmıştır. Gerçekten de yeni devletin kalkınma hamlesine büyük bir sekte vurmuştur.⁹

Çanakkale Zaferi Asya'nın Avrupa'ya, esaret altındaki milletlerin Batıya karşı bir zaferidir. Vatan sevgisi ile imanın teknolojiyi dize getirdiği bu savaşta İngiliz ve Fransızlar müstemlekelerinde büyük prestij kaybına uğramış, esir topluluklar için ümit kaynağı emsal teşkil etmiştir.¹⁰ I. Dünya harbinin hiçbir safhasının Çanakkale'yi zorlama gayreti kadar ızdırıp verici olmadığı bir savaş ile de doğuda milliyetçilik fikri uyanır, İstiklal harbi ile gelişir ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra da aktif şeklini alır.¹¹

7 Azmi Süslü, "Çanakkale Savaşı ve Önemi", *ATAM*, sayı: 20(Mart 1991), s.307; Akçora, a.g.m., s.27.

8 Cemalettin Taşkıran, "Çanakkale Savaşlarının Önemi ve Sonuçları", *ATAM*, sayı: 57 (Kasım 2003), s.1253.

9 Selçuk, a.g.m., s.20; Görgülü, a.g.m., s.492.

10 Abdurrahman Çaycı, "Türk Ordusunun Çanakkale Zaferi ve Siyasi Neticeleri", *Türk Kültürü*, sayı: 58 (Ağustos 1967), s.727. Esasında Çanakkale'yi itilaf donanmalarının geçmesinin felaket anlamında algılanamayacağını 4. Ordu komutanı Cemal Paşa, itilaf donanmasının gereken özveriye göze alırlarsa boğazlardan geçebileceğini ancak bir yabancı donanmasının İstanbul karşısına gelmesiyle işin bitmeyeceğini, harbiye nazırı Enver paşa ise, itilaf güçleri yeteri kadar asker getirebilirlerse Çanakkale'yi ele geçirebileceklerini ancak o kadar askeri bulamayacaklarını, bulduklarını da İpres ve Flandres cephelerine gönderdiklerini belirtmekteydiler. Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul 2000, s.300.

11 Selçuk, a.g.m., s.22.

Savaş Öncesi Osmanlı Devleti'nin Mali Durumu

1914 yılı bütçesi 34 milyon lira olmakla birlikte bunun 14 milyonu Düyûn-ı Umumiyye'ye aitti. Bunun yanında maliye nazırı gelirlerde 7-8 milyon liralık bir azalış tahmin etmekteydi ki bu durumda seferberlikle birlikte büyük bir orduyu beslemenin imkânı yoktu. Böylece hükümet mali sıkıntıyı gidermek için bir takım tedbirlere başvurmuştu. Bunlar arasında memur aylıklarının yarısını vermek, öbür yarısı için memuru alacaklı kılmak, hükümetin borçlarının ödenmesini geri bırakmak veya tamamen durdurmak, orduya lüzumlu eşyanın alımında bedeli kısmen veya tamamen ödenmek üzere tekâlif-i harbiyenin kabulü ile bunun yanında bedel-i nakdiden sağlanan gelir de açıkların kapatılmasında başvurulan bir yöntemdi. İttihat Terakki hükümeti özellikle İstanbul esnafına da el atmış, esnafı kendine dayanak kılarak durumunu sağlamlaştırmaya çalışmıştı. Hukuki olarak da iş sağlama bağlanmış, esnaf cemiyetleri talimatnamesinin 6, 7, 12 ve 66. Maddeleri Şuray-ı Devlet ve Meclis-i Vükela kararıyla değiştirilmiştir. İstanbul vali vekili ve emniyet umum müdürü İsmail Canbolat'ın aynı zamanda şehremini yapılması esnaf cemiyetleri üzerindeki nüfuzu pekiştirmiştir.¹²

Hükümetin ekonomik önlemlerinden biri de moratoryum yani borçların bir müddet için ödenme mecburiyetinin ortadan kaldırılmasıdır. Savaş başlarken İstanbul'da büyük bir telaş baş gösterdi ve birçok kimse bankalardan paralarını çekmeye başladı. İşte bu yüzden ticaretin de azalacağına binaen hükümet bu yola başvurmuştur. Bu ekonomik önlemler arasında zamanında gündeme gelen ve oldukça ihtilafli bir hal alan Düyûn-ı Umumiyye gelirlerine ve ihtiyat akçesine el koyma işi Enver ve Talat paşaların desteklemesine karşın maliye nazırı Cavid beyin karşı yönde ısrarcı tutumuyla gerçekleşmemiştir. Cavid bey bu hususta müzakereye dahi tahammülü olamayacağını, devletin borcunun her şeyden mukaddes olduğunu, hazineye para oldukça öncelikle borcun ödeneceğini, en müşkül zamanlarda dahi bunun böyle olacağını ve bu şekilde hareket edeceğini aksi halde

12 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III/I, TTK, Ankara 1991, s.186-190; c.III/II, s.402. Osmanlı'da halkın devlete güveni olmadığı, devletin maliye işlerinde kifayetsiz bulunduğu vs. sebeplerden dolayı banknot basma yetkisini hükümet tamamen yabancı olan Osmanlı bankasına vermişti. Banka da banknotları piyasaya sürmesine karşılık altın almıştı. Savaş sonunda banknotların değeri düştüğünden banka bunları pek aşağı fiyattan piyasadan toplayacaktır. Bu durum halkın fevkalade zararına bir durum teşkil etmişti. Bayur, a.g.e., c. III/I, s.184.

Enver ve Talat paşaya kendilerine yeni bir maliye nazırı aramalarını kati surette belirtmiştir. Maliye nazırına göre devletin şeref ve namusu her şeyin fevkindedir. Bu da öncelikli olarak özellikle de dış borçların ödenmesinden geçmektedir.¹³

Savaşın arifesinde ve devletin iflas raddesine geldiği bir noktada en son çare olarak Almanya'dan borç para almak ve karşılığında da savaşa katılmak gelir. Gerçekten de parasızlık ve orduyu besleme zarureti Almanlarla birlikte savaşa girilmesinde önemli amillerden biri olmuştur. Enver ve Talat paşa ile destekçileri savaş boyunca tarafsız kalmak zorunda olunmaktan ve parasızlık yüzünden kısıntılara gitmektense Almanya'dan alınacak borç para ile hemen savaşa girmeyi uygun görmüşlerdir. Osmanlı devleti Çanakkale Boğazı'nı kapatmakla zaten tarafsızlığını kaybetmişti ve böylece Rusya ve müttefiklerine karşı Almanya'ya eşsiz bir hizmette bulunuyordu. Osmanlı devleti sonunda Almanya ile 5 milyon altın lira borç anlaşması yaparak savaşa girdi.¹⁴

13 Bayur, a.g.e., III/I, s.182-189. Cavid beyin iyi bir iktisatçı ve maliyeci olduğuna şüphe yoktur ancak onun devlet borcunun her ne şartta olunursa olunsun ödenmesi gerektiği anlayışı milli mücadele döneminde de devam etmiş, duyun-u umumiye kasalarından paraların alınmasından memnun olmamıştır. Keza onun bu anlayışı milli mücadele sonrasında da devam etmiş, Lozan Konferansı'nın ilk aşamasında İsmet İnönü'nün maliye müşavirlerinden birisi olduğu halde Türk murahhas heyetinin duyun-u umumiyenin borçlarının kâğıt para ile ödenmesi anlayışının aksine altın ile ödenmesi fikrini tutmuş ve bunda ısrar etmişti. Us, a.g.e., s. 164.

14 Paranın 250 bini mukavelenin imzasından on gün sonra kalanı da ilan-ı harpten otuz gün sonra ayda 400 bin lira olacak şekilde ödenecektir. İlk taksiti İstanbul'da Doyçe Bank ödeyecek diğerlerinin ödenmesi sonradan kararlaştırılacaktı. Bayur, a.g.e., III/I, s.191-193. Hüseyin Cahit Yalçın Almanlardan borç para alınmasını savunmakta ve Duyunu-u Umumiye'de Osmanlı Alacaklılar Vekili sıfatıyla yer almaktaydı. Savaş süresince İngiliz ve Fransız vekillerin ayrılması, Alman ve Avusturyalı vekillerin de müttefikimiz olması münasebetiyle mütarekeye kadar Duyun-u Umumiye yönetimi hiçbir zaman devlete karşı düşmanca, hatta sataşacak bir durum almamıştır. Yalçın, a.g.e., s. 222-225. I. Dünya savaşına kadar Cavid beyin eliyle sağlanan borç miktarı 39 milyonu ele geçmek üzere 46 milyon altındır. Devletin mali vaziyeti dışarıdan çok vahim görülmekte, daha Tanzimat döneminde dahi sermayedarlar bataklık hükümet adamlarına borç vermeme hususunda uyarılmakta, Türk memurları bilgisiz ve yiyicidir, Babı-ı Ali borçlanmış, borçlanıyor, borçlanacaktır... anlayışı hakim olmaktaydı. Ancak batılı kapitalistler, bankerler, spekülâtörler de Türk tahvillerinden daha fazla kar elde ettiklerinden şark kapılarına Avrupa altınlarını yollamaktan hali kalmıyorlardı.

Çanakkale savaşları Türk ordusunu son derece yıpratmıştı. Devletin kaynakları sınırlı olduğundan bu yıpranma telafi edilememiştir. Keza Almanya da yıpranmış olduğundan onun da yardımı yetmeyecektir. İtilaf güçleri pek çok yıpranmakla birlikte Osmanlı Devleti ile karşılaştırıldığında onların bu durumu hafif kalmaktadır. Bu ortamda yüz binlerle ifade edilebilecek yaralı ve şehit miktarı göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı sefaret ve şehbenderliklerinde Çanakkale yaralı ve gazileri ile Kızılay için üst düzeyde yardım seferberliği başlatılacaktır. Osmanlı maliyesinin çökme noktasında olduğu ve büyük miktarda maddi külfetin karşılanmak zorunda kaldığı bir ortamda bu toplanan yardımların miktarı küçük olsa da Çanakkale kahramanlarının unutulmaması ve maddi-manevi verilen destek yönünden önemli olmuştur.¹⁵

Çanakkale savaşları üzerine enine boyuna, gerek askeri yönü üzerine gerekse Türk ve Dünya tarihi açısından birçok çalışma yapılmıştır. İlginç olan Çanakkale gazileri için gayretle ve şevkle yardım seferberliği başlatılmış olmasıdır. Bunun için gazetelerde ilanlar veriliyor, hariciyenin dış büroları haberdar ediliyor ve zaman zaman da bu hususta bazı telkinlerle uyarılıyorlardı. İşte bu çalışmada Çanakkale gazileri için yapılan sosyal yardım seferberliği işlenecektir.

Bulgaristan Sefaret ve Şehbenderliklerinde Toplanan Yardımlar

Bulgaristan sefaret ve şehbenderlikleri yapılan yardımlar bakımından ön sıralarda yer alır. Sofya, Varna, Filibe şehbenderlikleri yardımların toplandığı, Sofya sefaretini ise bunların organize edilerek gönderildiği merkez olmuştur. İstanbul'da ise hariciye nezaretinde "Mecruhin İane Komisyonu" teşkil edilmiş ve yardımlar bu merkez marifetiyle gereken yerlere ulaştırılmıştır. Yardımlar karşılığı mutlak surette makbuz kesilmekteydi. Çoğu zaman yardım paraları hariciye namına alınacak bir çekle komisyon-u mahsusuna (yaralılara yardım komisyonu- mecruhin iane komisyonu) gönderilmiştir.

Sofya şehbenderliğinde toplanan yardımlara baktığımızda bunların muhtelif zamanlarda (1915 yılı içerisinde) 1 liray-ı Osmani 318 frank 30

Bunlar da ancak yönetim, ordu ve borç taksitleri gibi dipsiz ve verimsiz yerlere harcanmaktaydı. Emin Türk Eliçin, *Kemalist Devrim İdeolojisi*, Güncel yay, İstanbul 2007, s. 147-148.

15 Bayur, a.g.e., III/II, s.396.

santim nezaret namına alınacak bir kıta çekle komisyon-u mahsusuna gönderilmesi¹⁶, mecruhin ianesi olarak 60 Bulgar frangı, tüccardan David Karzı efendinin bağışladığı 100 leva, 16 Ağustos 1915'e kadar toplanmış çeşitli yardımların toplamı olan 1 liray-ı Osmani 15 frank 642 leva 80 santim ile önce sefarete sonra Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.¹⁷ Ağırlıklı olarak tacirlerin yardımıyla toplanan 1 liray-ı Osmani 318,30 leva ile şehbenderlikte toplanan 23 lira 70 guruş, yaralıların tedavi edildiği hastanelerden gelecek talebe göre eşya ve levazım satın alınması şeklinde komisyona gönderilmiş ve bağışta bulunanlara teşekkür edilmiştir.¹⁸ Yine Çanakkale müdafaasında yaralanan askerlerin tedavi ve istirahatlarında sarf olunmak üzere Sofya şehbenderliğince 643 leva, 15 altın frank ve 1 Osmanlı lirasının tutarı olan 23 lira 70 guruşluk bir çek, 14 liray-ı Osmanî 17 guruşluk bir yardım ile 14 teşrin-i evvel tarihine kadar toplanan 1 liray-ı Osmani, 25 frank, 340 levaya balığ meblağ mukabili 14 liray-ı Osmani 17 guruşluk bir çek Hariciye Nezareti Yaralılarına Yardım Komisyonu'na gönderilmiştir.¹⁹ Varna şehbenderliğinde, Sofya sefaretinden gönderilen emirnameye binanen 27 Mayıs'tan 29 Mayıs'a kadar 908 ve 3 Haziran'dan 11 Hazirana kadar 90 ve toplamda 998 Bulgar frangı akçesi toplanarak takdim kılınmıştır.²⁰

Filibe şehbenderliğinde ise yaralı askerlerin yanında hilal-i ahmer yardımı olarak 1760 lef toplanmış bunun 1680 lefi Çanakkale yaralıları, kalan 80 lefi ise hilal-i ahmer yardımı olarak Sofya sefaretine gönderilmiştir. Ayrıca 975 Bulgar frangı, Filibe şehbenderi Nuri bey tarafından toplanan 110 lef ile Sofya şehbenderi Salim bey tarafından toplanan 2 Osmanlı lirası 198 lefe mukabil bankadan 12 lira 80 guruşluk bir çek ile 56,5 Osmanlı lirası toplanmıştır.²¹

Sofya sefareti seniyyesi erkânı ve memurları, Dedeâğaç ve Rusçuk

16 BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915)

17 BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915); BOA, HR. SYS., 2174/6(15/7/1915). Leva veya Lev Bulgar para birimi. Okunuş itibarıyla leva, lef şeklinde telaffuz edilmektedir. Bundan sonra görüleceği üzere bazen lev, lef şeklinde yazılıyor.

18 BOA, HR. SYS., 2174/6(15/7/1915); BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915)

19 BOA, HR. SYS., 2175/2(24/11/1915); BOA, HR. SYS., 2174/6(15/7/1915)

20 BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915)

21 BOA, HR. SYS., 2174/6(15/7/1915). Yapılan yardımlara karşılık makbuz verilmesine ve bu makbuzların imza ettirilmesine hassasiyet gösterilmekteydi. Şehbender hanedeki makbuz sureti bağışta bulunanlarca imza edilmemiş olduğundan peyderpey imza hususiyetinin yerine getirileceği belirtilmekteydi. Gös. Yer.

şehbender hanesi şehbender ve memurları ile Rusçuk Musevi tüccarları tarafından ise 45 liray-ı Osmanî, 2465 Bulgar frangı mukabili 8660 guruş bankadan tahsil suretiyle komisyona teslim kılınmıştır. Komisyon da sıhhiye riyaseti yaralıları hastaneleri idarelerinin lüzum gördüğü eşyayı satın alarak toplanan bağışların en makul surette mahalline harcanmasına itina göstermekteydi. Bunun yanında 255 lef Dedeagaç şehbender ve ailesi ile şehbenderlik memurları tarafından, Sofya sefaretinde toplanan 1650 Bulgar frangını havi bir çek ile 2 liray-ı Osmanî 198 lef toplanmıştır.²²

Yunanistan Sefaret ve Şehbenderliklerinde Toplanan Yardımlar

Çanakkale gazilerinin ihtiyaçlarını hafifletmek amacıyla Atina sefaretinde 1060 frank tebdil edilmek suretiyle 4924 guruş, Atina sefiri, sefaret memurları ile çalışanlarının Haziran maaşlarından alıkonulmak suretiyle 1350 drahmeye mukabil 6075 guruş teberru edilmiştir. Yine yukarıda belirtildiği gibi bu yardımlar sıhhiye idaresi ve hastane idarelerinin lüzum gördüğü eşya ve levazımın satın alınması ve en münasip şekilde kullanılması şeklinde harcanmıştır.²³ Yine Atina sefaretinde 2410 drahmilik bir miktarın 1060 drahmisi Fransız banknotu olarak, geriye kalan 1350 drahmi ise sefaret erkânı ile Pire şehbender hanesi memurlarının ilk çıkacak maaşlarından düşülerek gönderilmiştir.

Kardıca İslam ahali, Avusturya sefreti tüccar vekili mösyo Balagi ile Almanya sefreti memurları tarafından toplanan 500 franklık Yunan kaimesi mukabili 2397 guruş yaralı hastaneleri emrinde kullanılmak üzere komisyona gönderilmiştir.(455 drahmi Kardıca cemaat-i İslamiyesi, 20 drahmi mösyo Balagi, ve 25 drahmi Almanya sefreti memurları tarafından).²⁴

Yanya şehbenderliğinde ise 384 frank 50 santime mukabil bank-ı Osmanî'den (Osmanlı bankasının Yanya şubesinden) 1687 guruş

22 BOA, HR. SYS., 2174/6(15/7/1915)

23 BOA, HR. SYS., 2174/6(15/7/1915). Atina sefaretinde toplanan yardımlar Almanya sefreti sefiri ile sefaret memurları, ateşemiliteri, müsteşarı, Avusturya sefreti sefiri ve sefaret memurları, konsolosu, ateşemiliteri, Krupp fabrikası vekili, esbak Roma sefreti müsteşarı ile diğer zatlar tarafından yapılmıştır. Gös. Yer.

24 BOA, HR. SYS., 2174/6(15/7/1915). Bundan sonra Yunanistan'daki şehbenderlikler topladıkları bağış ve yardımları doğrudan doğruya Hariciye Nezareti Mecruhine İane Komisyonu'na göndereceklerdi.

tahsil edilerek daire-i askeriye-i sıhhiye riyaseti ile mecruhin hastanelerinin talepleri doğrultusunda eşya ve levazım satın alınması şeklinde kullanılmıştır.²⁵

Romanya Sefaret ve Şehbenderliklerinde Toplanan Yardımlar

İbrail şehbenderliğince 1333 guruş 36 pare Osmanlı bankasınca hazine-i celile hesab-ı carisine, Köstence baş şehbenderliğince (memur ve çalışanlar ile bazı zevat) bağışlanan 111 ley, yine İbrail şehbenderliğinde 325 leye (325 Romanya frangı) mukabil hazine-i celileden ahz olunan 1330 guruş 32 pare (İbrail şehbenderi iken Golos şehbenderliğine memur buyrulan Aris efendi tarafından toplanmış ve nezaret emrine İbrail'de Karadi Romen bankasına tevdi edilmiştir) Osmanlı askerlerinin tedavi ve istirahatlarına sarf edilmek üzere toplanmıştı.²⁶

Almanya Sefaret ve Şehbenderliklerinde Toplanan Yardımlar

Bremen fahri baş şehbenderi tarafından toplanan 10 bin 500 markın 500 markı komisyona kalanı ise Harbiye nezareti namına yazılı bir çek olarak Viyana sefir-i kebirî Hüseyin Hilmi paşa namına ciro ettirilerek Avusturya hastanelerinde kullanılmış, yatak levazımını satın alınarak vakit geçirmeden İstanbul'a yollanacağı belirtilmişti.²⁷

Geniş bir katılımıla Berlin sefaret-i seniyyesinde toplanan Königsburg fahri şehbender vekâletinden 530 ve 110, Dresden fahri şehbenderliğinin 2000, Nürnberg fahri şehbenderliğinin 650, Guldenboden(?) şehrinde

25 BOA, HR. SYS., 2175/2(24/11/1915);

26 BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915); BOA, HR. SYS., 2174/6(15/7/1915). Romanya'nın Senne şehbender vekaletine bazı zevat tarafından verilen 645 Romanya frangının mutemed bir zata verilerek hem gönderilmesinde hem de bu miktarın ne kadarının mecruhine ne kadarının evlad-ı şühedaya ait olduğu (bunun daha ziyade evlad-ı şühedaya verilmesinin münasip görüldüğü) hususunda belirsizlik vardı. BOA, HR. SYS., 2175/4(18/2/1916). Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz*, TTK, Ankara, 1994, s.47.

27 BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915). Berlin sefareti, Çanakkale gazilerinin tedavi ve istirahatları için toplanacak yardıma dair hariciye nezaretinden gelen tebligatın Fransızca özetini Madrid ve Washington sefaretlarına de göndermiştir. Ayrıca satın alınan levazım arasında pamuk ve yün battaniye, yorgan çarşafı, yatak çarşafı, yastık kılıfı vs. görülmektedir.

yüzbaşı Kiriç nam zatın posta ile gönderdiği 10, Hamburg baş şebenderliğinin 1437 mark 85 finik, Münih baş şebenderliğinin 110 ve Dresden şebenderliğinin 600 mark ve toplamda 5447 mark 85 finik komisyona gönderilmişti. Öyle ki sefaret-i seniyyede akçe kalmamıştı.²⁸

Yardımlara devamlı Münih fahri baş şebenderliğinden 1409 mark 50 finik Deutsche Orient bankın bir çekiyle gönderilmiş, Nürnberg fahri şebenderliğince toplanan 5 bin mark öncelikle Almanya'daki yaralı Osmanlı zabitanı ihtiyacında sarf olunarak kalan 1115 mark 10 finik yine çek suretiyle komisyona gönderilmiştir.²⁹

Hamburg fahri şebender vekili mösyo Eduard Wolf, Hamburg Osmanlı tebaasından yerleşik ve tüccarlar, muavenet-i harbiye kadınlar cemiyeti ile verilen konser hâsılatından toplamda 12.609 mark 30 finiklik bir yardım toplanmıştır.³⁰ Çanakkale'nin kahraman müdafileri için Bremen fahri baş şebenderi mösyo Elfeld tarafından toplanan 25 bin marklık eşya ve levazım Hilal-i Ahmer treniyle ve mösyo Foben'in riyasetinde İstanbul'a gönderilmişti. Trenin takibi yazışmalarla sağlanmış öyle ki yardım vagonları Çanakkale müdafilerine mahsus olduğundan herhangi bir yanlışlığa mahal bırakılmayarak İstanbul'a ve Hilal-i Ahmer'e teslimine azami ihtimam gösterilmişti. Mösyo Elfeld tarafından ayrıca 10 bin 500 marklık bir yardım daha toplanmıştı.³¹

İsveç, Avusturya, İtalya, İsviçre, Hollanda, Washington ve Buenos Aires Sefaret ve Şebenderliklerinde Toplanan Yardımlar

İsveç dördüncü topçu alayı yüzbaşılardan Difoz Salmen(?) tarafından verilen ve Deutsche Orient marifetiyle gönderilen 150 krona mukabil 982 guruş 18 pare komisyon tarafından yaralılara levazım-ı sıhhiye satın alınması şeklinde tahsis edilmişti. Stockholm sefaretinde gazilerin ihtiyacında kullanılmak üzere toplanan 1330 İsveç kronuna mukabil Doyçe banktan 1680 mark 83 lira 37 guruş gönderilmiş ve bu meblağ harbiye nezareti sıhhiye riyasetinin hastaneler idarelerinin lüzum gördüğü eşya satın almak suretiyle ve bunun mahallinde kullanılması yani Çanakkale gazileri

28 BOA, HR. SYS., 2175/4(18/2/1916).

29 BOA, HR. SYS., 2175/3(11/11/1916); BOA, HR. SYS., 2175/2(24/11/1915).

30 BOA, HR. SYS., 2175/2(24/11/1915).

31 BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915); BOA, HR. SYS., 2175/2(24/11/1915).

için emniyet altına alınmıştı. İsveç'te yardımda bulunacak çok fazla çevre bulunmamaktaydı. Bağış kampanyasına elçilik erkânı, şebenderler ve tebaa-i Osmaniye muteberanı katılmıştı. Yardım hususunda şebenderlikler üstelenememiş, yardımda bulunacak muteber bir kimse de bulunamamıştır. Yalnız Karistibanya(?) şebenderi Arvidil Gaval(?) dan 500 kron ve ayrıca donanma yardımı olarak da yine 500 kron gönderilmiştir. Madam Anna Kırnanet adında İsveçli bir zabıt zevcesi tarafından Stockholm sefaretine müracaatla kahraman bir Türk neferine Noel hediyesi olarak gönderilmesi ricasıyla 50 krona mukabil 71 mark 40 finik yardımda bulunulmuştu.³²

Viyana sefaretini öncülüğünde sefaret erkânı ve viyana baş şebenderi, Peşte baş şebender memurları, Trieste şebenderi, Saray Bosna şebender ve kançılarının iştirakleriyle toplamda 3018,50 guruş yardım toplanmıştı. Güney Dalmaçya Kastelno Odvedo(?) askeri muzika maestrolarından mösyo Anton Mader tarafından Osmanlı askerinin Çanakkale muzaferiyeti anısına bir marş bestelenmiş ve hâsılatını ve Hilal-i Ahmer'e bağışlamıştır.³³

Roma sefaretinde ise başta büyük elçi olmak üzere sefaret erkânı ve memurları tarafından 690 frank toplanmıştı. Roma sefaretini bağış seferberliğini İstanbul gazetelerinden görüyor ve bu işten hali kalmıyordu. Bu yardımın akabinde hariciye nezareti Roma sefir-i kebirî Nabi beye İtalya'daki diğer şebenderlerin bu emr-i hayra katılmalarını tavsiye ediyor ve doğrudan toplayacakları yardımı göndermelerini istiyordu.³⁴

İsviçre sefaret ve şebenderliklerinde ise, her tarafta Çanakkale gazileri için yardımda bulunulmuş, üstelik burasının bir hayli Osmanlı tebaasının yaşadığı yer olmasına rağmen bu bapta bir faaliyet göze çarpmamakla birlikte buradan yardım toplanması hususunda ve teşebbüsünde güçlü bir beklenti içine girilmişti.³⁵ Hollanda'nın Batavya baş şebenderliğince Çanakkale müdafilerine hediye olmak üzere toplanan 829 filorin 50 sentten,

32 BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915); BOA, HR. SYS., 2175/3(11/1/1916)

33 BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915); BOA, HR. SYS., 2171/12(3/5/1915)

34 BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915)

35 BOA, HR. SYS., 2175/2(24/11/1915). Benzer bir durum Amerika sefaretini ve şebenderlikleri için de geçerlidir. Buradaki şebender haneler memurları ile Osmanlı tebaasından bağışların toplanması beklenilmekteydi. Bu baptaki tebligat ise Amerika'daki daire-i hariciyeye Berlin sefaretini vasıtasıyla bildirilmişti. BOA, HR. SYS., 2175/2(24/11/1915)

irsaliye masrafı olarak 12 filorin 44 sent düşölerek kalan 817 filorin 6 sent banka havalesi ile gönderilmişti.³⁶

Son olarak Boenos Aires'teki baş şehbenderlikten gönderilen yardımlara baktığımızda Arjantin Bahya Blanka(?) eyaleti dâhilindeki Osmanlı tebaası tarafından toplanarak Buenos Aires şehbenderliğine gönderilen 1476 mark 42 finiklik miktar yine Deutsche bank aracılığıyla Berlin şubesinden gönderilmiştir. Aynı bölgede Alman konsoloshanesi tarafından da 628,5 Arjantin pezosu mukabili 1476,72 mark Deutsche Überzeyşen(?) bank vasıtasıyla nezarete gönderilmiştir.³⁷

Çanakkale gazileri ve Alman askerleri menfaatine olmak üzere konser dahi düzenlenmişti. Hariciye nezaretinin dış bürolarına gönderdiği tebliğattan çeşitli müesseseler, her sınıf halk tarafından ve çeşitli devlet dairelerinde yardım toplama işine devam edildiği, bunun bir süreklilik arz ettiği anlaşılmaktadır. Toplanan yardımların da kimler tarafından yapıldığını gösterir listeler de beraberinde gönderilmesi istenmekteydi. Devlet bütçesinin ve dolayısıyla Harbiye nezareti bütçesinin kısıtlı imkânları karşısında yapılan bu yardımlara karşı nezaret oldukça müteşekkir olmaktaydı.³⁸

Sonuç

Türk ve Dünya tarihinin dönüm noktalarından biri olan, sonuçları itibariyle I. Dünya savaşının seyrini değiştiren Çanakkale Deniz ve Kara Savaşlarındaki destansı kahramanlık dünyada yankı uyandırmıştır. Buna binaen Osmanlı sefaret ve şehbenderliklerinde Çanakkale gazileri için yardım seferberliği başlatılmıştır. Böylesi önemli bir savaşta yaralanan Osmanlı askerleri için hariciye bürolarında en üst düzey memurundan en alttakine kadar, sefaret ve şehbenderliklerin olduğu ülkelerdeki Osmanlı tebaası ve yabancılar ile Alman ve Avusturya sefaret ve şehbenderlikleri de dâhil geniş bir alanda bu seferberlik yürütölmüştü. Osmanlı sefaret

36 BOA, HR. SYS., 2175/3(11/1/1916); Girgin, a.g.e., s.47.

37 BOA, HR. SYS., 2175/5(25/3/1916); BOA, HR. SYS., 2175/4(18/2/1916)

38 BOA, HR. SYS., 2174/5(27/5/1915). Din ve millet ve hak-i pak vatanın müdafaası uğrunda düşmanlarımızı kahr ve tedmir eden ve şecaat ve besaletlerini aktar-ı cihana ve hatta düşmanlarımıza bile teslim ettiren ve İslam ve Osmanlı tarihlerinde nam-ı mübarekli hatt-ı zemin ile tahrir kılınacak o Çanakkale müdafilerine ve aziz asker kardaşlarımıza naçizane hediyelik olmak üzere.....(BOA, HR. SYS., 2175/3(11/1/1916)

ve şebenderliklerinin tamamında olmasa da geniş bir bölümünde bu teşkilat yürütülmüştü. Yardımların yoğunlaştığı yerlere baktığımızda Balkanlar'da Bulgaristan, Avrupa'da ise Almanya ön plana çıkmaktadır. Bulgaristan'ın henüz elden çıkması ve orada geniş bir Müslüman Türk nüfusun varlığı, Almanya'nın da müttefikimiz olması münasebetiyle bu yoğunluğun yaşanmış olması muhtemeldir. Sefaret ve şebender çalışanlarının maaşlarının bir kısmını toplanacak yardıma hasretmeleri de işin iradesini ve şevkini göstermesi bakımından önemlidir. Yine Osmanlı zor şartlar altında da olsa hariciye memurlarının maaşlarını muntazam yatırbildiği buradan anlaşılmaktadır. Toplanan bu yardımlar hariciye nezaretinin kontrolünde Mecruhın İane Komisyonu marifetiyle başta gazilerin tedavi gördüğü hastahanelerin ihtiyaçlarının karşılanması olmak üzere ne türlü gereksinimleri varsa o yolda harcanmıştır. Bunların en makul surette mahallinde harcanmasına itina gösterilmiştir. Hariciye nezareti yardıma katılma hususunda şebenderlikleri teşvik etmekte, yardımların az veya hiç gelmediği yerleri ise uyarmaktan geri kalmamaktaydı. Osmanlı devletinin birçok cephede müttefik orduları karşısında gerilediği bir ortamda Çanakkale'de elde edilen başarı tabii ki yardımı teşvik ediyor ve yardımın sürekliliğini sağlıyordu. Toplanan bu yardım ve bağışlar, ciddi mali kriz içindeki devletin hiç olmazsa bir cephesindeki gazilerinin ihtiyaçlarının giderilmesine yardımcı olması bakımından önemli bir girişim olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makale

- AKÇORA, Ergünöz, “Çeşitli Yönleriyle Çanakkale Muharebeleri”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı: 88 (Nisan 1994).
- ALTAY, Fahrettin, “Çanakkale Savaşının İlk Günlerinde Mustafa Kemal (Atatürk)”, *Bellekten*, c.XX, sayı: 80 (Ekim 1956).
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III/I, III/II, TTK, Ankara 1991.
- ÇAYCI, Abdurrahman, “Türk Ordusunun Çanakkale Zaferi ve Siyasi Neticeleri”, *Türk Kültürü*, sayı: 58 (Ağustos 1967).
- ELİÇİN, Emin Türk, *Kemalist Devrim İdeolojisi*, Güncel yay, İstanbul 2007, s. 147-148.

ÇANAKKALE GAZİLERİ İÇİN TOPLANAN YARDIMLAR

- GİRGİN, Kemal, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz*, TTK, Ankara, 1994.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, “Çanakkale Zaferi ve Atatürk”, *Atatürk Yolu*, sayı: 16 (Kasım 1995).
- ÖNDEŞ, Osman, “Çanakkale ve Gelibolu Savaşları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 53 (Şubat 1972).
- ÖZKUL, A. Rıza, “Kaymakam Mustafa Kemal ve Arıburnu”, *Belleten*, c.XX, sayı: 80 (Ekim 1956)
- SARI, Hüseyin, “18 Mart Çanakkale Zaferinin Türk Tarihi İçindeki Yeri ve Önemi”, *Türk Yurdu*, sayı: 164.
- SAYILIR, Burhan, “Çanakkale Savaşları’nda Yer Alan İtilaf Askerlerinin Dini-Etnik Yapısı ve Sahip Oldukları Türk İmaji”, *OTAM*, sayı: 18 (Ekim 2005).
- SELÇUK, H. Veli, “Çanakkale Nedir? Çanakkale Zaferinin Sonuçları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 38 (Mart 2000).
- SÜSLÜ, Azmi, “Çanakkale Savaşı ve Önemi”, *ATAM*, sayı: 20 (Mart 1991).
- TAŞKIRAN, Cemalettin, “Çanakkale Savaşlarının Önemi ve Sonuçları”, *ATAM*, sayı: 57 (Kasım 2003).
- US, Asım, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar ve Tetkikler*, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1964.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2000.

Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti/Siyasi